

УДК 377.36

Гончар М.В.*

АНАЛІЗ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ НИЖЧОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОРІЧЧЯ

У статті проаналізовано матеріали фондів архівних установ Одеської, Миколаївської, Кіровоградської, Херсонської областей та Автономної Республіки Крим, які розкривають особливості підготовки кваліфікованих робітничих кадрів на Півдні України у другій половині ХІХ – початку ХХ століття.

Установлено, що архівні матеріали надають можливість частково відтворити загальну картину підготовки робітничих кадрів для потреб промисловості, сільського господарства, цивільного флоту, кустарного виробництва. Разом із тим майже не відображено матеріали, які б розкривали особливості підготовки робітничих кадрів у технічних залізничних училищах, торгівельних школах, художньо-промислових училищах, сільських ремісничих навчальних майстернях тощо.

Ключові слова: Південь України, архівні фонди, нижча професійна освіта, кваліфіковані робітничі кадри.

Ефективне реформування вітчизняної системи підготовки кваліфікованих робітничих кадрів не може відбуватися без урахування позитивного досвіду подвижників професійно-технічної освіти на різних етапах її розвитку. Цікавим, на наш погляд, є досвід, який був напрацьований у навчальних закладах нижчої професійної освіти південноукраїнських губерній Російської імперії у другій половині ХІХ – початку ХХ ст.

Аналіз джерельної бази дозволив установити, що питання підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у Таврійській і Херсонській губерніях у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. є недостатньо дослідженим. Лише окремі відомості знаходимо у дослідженнях А. Василевич, Д. Прохорова, Т. Сєдової, Н. Слюсаренко, В. Цубенка, В. Шукіна та ін. Проте питання потребує детального дослідження, зокрема вивчення матеріалів, які зберігаються в архівних установах України.

Метою статті є огляд фондів архівних установ Півдня України, які розкривають процес розвитку нижчої професійної освіти в регіоні в зазначений період.

Під час наукового пошуку виявлено, що основний масив архівних першоджерел з історії нижчої професійної освіти на Півдні України зберігається в державних архівах Одеської області, Автономної Республіки Крим, Миколаївської, Херсонської та Кіровоградської областей.

Найбільш розлогий матеріал із зазначеного питання зберігається у фондах Державного архіву Одеської області. Це пов'язано з тим, що свого часу в Одесі розташовувалася канцелярія попечителя Одеського навчального округу. Матеріали її діяльності лягли в основу фонду 42 «Канцелярія попечителя Одеського навчального округу». У фонді містяться також статутні документи, навчальні програми (зокрема проекти), звіти про організацію навчального процесу, статистичні відомості щодо освітньої діяльності різних типів нижчих професійних навчальних закладів, таких як Одеське громадське чотирикласне єврейське жіноче професійне училище, Одеське єврейське професійне училище товариства «Труд», Керч-Єникальська торгівельна школа, Одеське приватне жіноче професійне училище Грінцер та ін. Крім того цікавою, на наш погляд, є переписка між засновниками навчальних закладів, попечителем навчального округу, відомими діячами освітньої галузі регіону щодо питань ефективної організації навчально-виробничого процесу в закладах. Фонд охоплює й матеріали щодо організації підготовки кваліфікованих робітничих кадрів Херсонської, Таврійської, Катеринославської та Бессарабської губерній [2, с. 79].

* Гончар М.В.

В окремих фондах навчальних закладів, таких як фонд 49 «Одеське міське ремісничє училище», фонд 105 «Класи торгового мореплавання при Одеському комерційному училищі, 01.07.1898-1902 рр.; Одеське училище торгового мореплавання, 1902-1920 рр.», фонд 108 «Одеське єврейське чоловіче ремісничє училище «Праця» (підготовки майстрів слюсарно-механічної, ковальської, столярно-модельної, токарної і ливарної спеціальностей) правління товариства «Праця» для розповсюдження ремісничих знань між євреями, 1864-1920 рр.», фонд 117 «Одеська школа десятників будівельної справи», накопичено матеріали про організацію навчально-виховного процесу, господарську діяльність зазначених освітніх установ. Крім того серед матеріалів фондів містяться екзаменаційні відомості, навчальні програми, протоколи засідань педагогічних рад, особові справи учнів і викладачів, звіти про навчально-виховну роботу, журнали засідань опікунських рад, відомості про випускні роботи учнів тощо [2, с. 83, 92-94].

Важливим джерелом для дослідження системи підготовки кваліфікованих кадрів для потреб цивільного флоту є фонди, зосереджені в Державному архіві Херсонської області. У фонді 18 «Бериславська двокласна морехідна школа», фонді 190 «Голопристанська двокласна морехідна школа», фонді 212 «Херсонське морехідне училище далекого плавання», фонді 213 «Олешківська двокласна морехідна школа» містяться звіти про навчальну діяльність закладів, про успішність учнів, протоколи педагогічних, попечительських рад та екзаменаційних комісій, класні журнали, відомості про педагогічний склад тощо. У фонді 212 міститься звіт Миколаївських морехідних класів за 1893-1894 навчальний рік та умови прийому на судноводійське та механічне відділення Одеського училища торгового мореплавства за 1903 р. [5, с. 30, 48, 57-59].

Важливо зазначити, що 2012 р. найбільш цікаві матеріали зазначених фондів знайшли своє відображення у виданні співробітниці архіву З. Орлової «З історії морехідної освіти на Херсонщині (кінець ХІХ-початок ХХ ст.): огляд фондів №№ 18, 190, 213» [6].

У фонді 189 «Херсонське середнє земське сільськогосподарське училище» знаходимо матеріали про діяльність Херсонської нижчої сільськогосподарської школи (період з 1874 по 1882 рр.), які розкривають особливості підготовки кваліфікованих кадрів для потреб сільського господарства Херсонської губернії [5, с. 48].

У Державному архіві Миколаївської області містяться матеріали, що розкривають особливості підготовки морехідних кадрів Півдня України у зазначений період. Вони зберігаються у фонді 139 «Миколаївська 2-класна морехідна школа». Поміж іншого, в ньому зосереджені: звіти про навчальну діяльність закладу, постанови педагогічних рад, навчальні програми, документи про проведення перевідних і випускних іспитів, навчально-виховну роботу, практичне плавання та ін. [4, с. 46].

У фондах Державного архіву Автономної Республіки Крим зосереджені матеріали про організаційно-педагогічні особливості діяльності Салгирської губернської практичної школи садівництва, городництва і виноградарства в казенному маєтку «Салгирка» (ф. 155), Аутської нижчої ремісничої школи (ф. 644), Імператорського Магарацького училища виноробства (ф. 848). Серед масиву документів зазначених фондів знаходяться протоколи засідань педагогічних і попечительських рад, статутні документи, журнали успішності учнів, звіти про навчальну діяльність навчальних закладів [3, с. 108, 253, 314].

Особливості організації нижчої ремісничої та сільськогосподарської освіти в Херсонській губернії відображено у фондах Державного архіву Кіровоградської області. На його зберіганні знаходяться матеріали про освітню діяльність Єлисаветградського ремісничо-грамотного училища (ф. 61), Бобринецької нижчої ремісничої школи (ф. 368), Знам'янської лісової школи Чорноліського лісництва (ф. 637).

Серед матеріалів фондів є також звіти про організацію навчального процесу, особові справи викладачів і учнів, екзаменаційні роботи тощо [1, с. 57, 113, 145].

Таким чином, можна зробити висновок, що матеріали, які зберігаються у фондах архівних установ Одеської, Миколаївської, Кіровоградської, Херсонської областей та Автономної Республіки Крим, надають можливість частково відтворити картину підготовки робітничих кадрів для потреб промисловості, сільського господарства, цивільного флоту, кустарного виробництва, що спостерігалася на Півдні України у другій половині XIX – початку XX ст.

На жаль, в архівних джерелах майже не відображено особливостей підготовки кваліфікованих кадрів для потреб залізниці (хоча у зазначений період такі навчальні заклади існували в Одесі, Миколаєві та Севастополі). Дуже мало матеріалів, які б висвітлювали особливості підготовки кваліфікованих робітників у таких типах нижчих професійних навчальних закладів, як: торгівельні школи, художньо-промислові училища, сільські ремісничі навчальні майстерні тощо.

Важливим і донині недослідженим пластом першоджерел є колекції Російського державного історичного архіву у Санкт-Петербурзі, де зосереджено фонди центральних органів державної влади Російської імперії, таких як Міністерство освіти, Міністерство торгівлі і промисловості, Міністерство фінансів тощо. Ці джерела можуть стати предметом подальшого наукового пошуку.

Література

1. Анотований реєстр описів Державного архіву Кіровоградської області. Том 1: Фонди періоду до 1917 року: спеціальний довідник / [автор-упоряд.: Базишнена Т. В., Жук О. К., Равська Л. В., Чвань Т. В., Чорна Ю. В.]. – Кіровоград, 2005. – 293 с.
2. Анотований реєстр описів: Фонди дорадянського періоду: спеціальний довідник / [автор-упоряд.: В. Ю. Алексеева; наук. ред. Л. Г. Білоусова, Л. П. Дузь; ред. кол.: І. І. Ніточко (голова) та ін.]. – Вид. 2-ге, доповн. – Одеса: Астропринт, 2008. – 296 с. – (Серія «Праці Державного архіву Одеської області»: т. 23).
3. Державний архів в Автономній Республіці Крим: Анотований реєстр описів. – Т. 1. Фонди дорадянського періоду. – Сімферополь: АнтикВА, 2007. – 388 с.
4. Державний архів Миколаївської області: Анотований реєстр. – Т. 1. Фонди дорадянського періоду. – Миколаїв, 2006. – 160 с.
5. Державний архів Херсонської області. Анотований реєстр описів: Фонди до 1917 року. До 85-річчя Державного архіву Херсонської області: / [автор-упоряд.: Ю. Коник; А. Карпова (керівник проекту); Державний комітет архівів України, Державний архів Херсонської області]. – Херсон, 2006. – 137 с. – (Архівні зібрання України. Спеціальні довідники).
6. Орлова З. С. З історії морехідної освіти на Херсонщині (кінець XIX-початок XX ст.): огляд фондів №№ 18, 190, 213 / упоряд. О. І. Стукалова; відп. за вип. В. О. Лебідь. – Херсон: Державний архів Херсонської області, 2012. – 34 с.

Гончар М.В.

АНАЛИЗ АРХИВНЫХ МАТЕРИАЛОВ ИЗ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ НИЗШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ЮГЕ УКРАИНЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX-НАЧАЛА XX ВЕКА

В статье проанализированы материалы фондов архивных учреждений Одесской, Николаевской, Кировоградской, Херсонской областей и Автономной Республики Крым, которые раскрывают особенности подготовки квалифицированных рабочих кадров на Юге Украины во второй половине XIX – начале XX века.

Установлено, что архивные материалы дают возможность частично воссоздать общую картину подготовки рабочих кадров для промышленности, сельского хозяйства, гражданского флота, кустарного производства. Вместе с тем, почти не отражены материалы, которые бы раскрывали особенности подготовки рабочих кадров в технических железнодорожных училищах, торговых школах, художественно-промышленных училищах, сельских ремесленных учебных мастерских и т.п.

Ключевые слова: Юг Украины, архивные фонды, низшее профессиональное образование, квалифицированные рабочие кадры.

Honchar M.V.

ANALYSIS OF ARCHIVAL MATERIALS ON THE HISTORY OF DEVELOPMENT LOWER VOCATIONAL EDUCATION IN THE SOUTH OF UKRAINE THE SECOND HALF OF XIX - EARLY XX CENTURY

The article analyzes the foundations of archival institutions in Odessa, Mykolayiv, Kirovograd, Kherson regions and the Autonomous Republic of Crimea, which reveal features of training skilled workers in the South of Ukraine in the second half of XIX - early XX century.

It is established that archival materials provide the ability to partially reconstruct an overall picture of the training of workers for industry, agriculture, civil fleet, handicraft production. For example, in Odessa archive materials focused on the activities of professional education institutions of different types of Kherson, Tauride, Katerynoslav and provinces of Bessarabia. In Mykolaiv and Kherson archives contain extensive materials on the organization of the educational process in nautical education. Funds of Kirovograd archives are revealed the peculiarities of artisans and foresters. Crimean archive materials make it possible to get acquainted with the specifics of training qualified personnel for agriculture.

However, almost not reflected material that would disclose the peculiarities of training of workers in the railway technical schools, trade schools, industrial art schools, rural craft workshops, etc. To fill this gap can archival fund of the Russian state historical archive in St. Petersburg, where the funds of central government bodies of the Russian Empire. These sources can be the subject of further research.

Key words: South of Ukraine, archival collections, lower vocational education, skilled workers.

Рецензент: Слюсаренко Н.В.

УДК 378.046-021.68-051:502(09)

Жорова І.Я.*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано тенденції розвитку професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти України у другій половині ХХ століття. Зокрема визначено, що на початку 40-х років розвиток професіоналізму вчителів природничих дисциплін здійснювався під впливом марксистсько-ленінських ідей, у 50-х роках – діалектико-матеріалістичного світогляду та оновлення змісту шкільної біологічної освіти, у 60-х роках – запровадження політехнічного навчання, оновлення змісту шкільної хімічної освіти та підвищення ролі самоосвітньої роботи, у 70-80-х роках – створення цілісної методичної системи роботи вчителя на дослідницькій основі та формування наукового світогляду засобами природничих дисциплін, у 90-х роках – оновлення педагогічної методології.

Ключові слова: розвиток професіоналізму, вчителі природничих дисциплін, підвищення кваліфікації, післядипломна освіта.

Трансформаційні процеси, що відбуваються на сучасному етапі розвитку української державності, стрімкий розвиток природничих наук фокусують увагу науково-освітньої спільноти на необхідності підвищення якості освіти, модернізації змісту навчання, оптимізації технологій і методів організації навчально-виховного процесу.

* © Жорова І.Я.*